

А. Г. Герасименко,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

МОДЕЛЬ РИНКОВОГО ДОМІНУВАННЯ ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

A. Gerasymenko,
Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Chair of Economics
and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

MODEL OF MARKET DOMINANCE AS A WAY OF ORGANIZING THE GLOBAL ECONOMY

У статті шляхом аналізу походження і змісту категорії "глобалізація" обґрунтовується логічний та ієрархічний зв'язок між ринком і глобальною економікою. На цій основі доводиться доцільність застосування мікроекономічних підходів до аналізу ринку в дослідженнях принципів організації глобальної економіки. Керуючись підходом І. Валлерстайна до групування національних економік за ступенем їх розвиненості й залученості до світогосподарських процесів, а також статистичними даними щодо регіонального розподілу виробництва й реалізації високотехнологічної продукції у світі, для мікроекономічного моделювання принципів організації глобальної економіки автором обрано модель ринкового домінування. Роль домінуючої фірми в ній відводиться розвиненим країнам Заходу, що концентрують під своїм контролем переважну частку нових технологій та заснованих на них виробництв як основи подальшого домінування на міжнародних товарних ринках. Роль конкурентної периферії — країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою, які в своїй готовності слідувати встановленим першими правилами міжнародної економічної взаємодії стають заручниками такої суспільно неефективної моделі глобальної економіки. Запропоноване в статті мікроекономічне моделювання дисагрегує об'єкт дослідження до рамок ринку, регулювання провалів якого є детально дослідженим і може бути використаним для подолання існуючих глобальних диспропорцій.

Starting with the analysis of the origin and the essence of the term 'globalization' the article justifies a logical and hierarchical relationship between the market and the global economy. On this basis it grounds the advantages of the use of microeconomic approaches to market analysis for investigation of the principles of the global economy organizing. Guided by I. Wallerstein approach to grouping national economies according to their degree of development and involvement in global processes, as well as by statistical data on the regional breakdown of the output and the sales of high-tech products in the world, the model of market dominance is chosen by the author to simulate the principles of the global economy organizing. The role of the dominant firm in this model is plaid by the developed countries of the West that control the overwhelming share of new technologies and the markets of goods manufactured with the use of those technologies. The role of the competitive fringe is played by the developing countries and emerging markets, which readiness to implement the rules of international economic cooperation, set by the developed countries, has made them the victims of this socially inefficient model of the global economy. Such a microeconomic simulation dismembers the object of study (global economy) up to the market, while the regulation of failures of the latter are studied in detail and can be used to cover the modern global imbalances.

Ключові слова: ринок, домінування, глобалізація, глобальна економіка, глобальна / міжкраїнова конкуренція, високотехнологічна продукція.

Key words: market dominance, globalization, global economy, global / cross-country competition, high-tech products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визнання глобалізації як одного з визначальних етапів трансформації економічних систем сьогодні є якщо не повсюдним, то принаймні домінуючим в економічній науці, тоді як результати такої трансформації залишаються невизначеними. Ф. Фукуяма і К. Омає вважають, що глобалізація забезпечує дію доцентрових сил

розвитку існуючих економічних систем, в результаті якої виникне уніфікований світ, заснований на засадах ринкової економіки та керований могутніми економічними і політичними наднаціональними органами. М. Уотерс дотримується точки зору щодо виникнення багатопольного, хаотичного світу без централізованого управління та жорсткого набору ідеологічних і куль-

турних преференцій внаслідок посилення конкурентної боротьби між суб'єктами глобалізації. Прихильники світ-системного аналізу І. Валлерстайна наполягають на непередбачуваності та поліваріантності ймовірних сценаріїв розвитку глобалізації [1, с. 290]. Така множинність трактувань обумовлена недостатньою визначеністю самої сутності глобалізації та глобальної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасна економічна теорія містить багато різноманітних визначень глобалізації, що розкривають сутність цього багатогранного процесу з найрізноманітніших точок зору: соціальної, політичної, економічної; об'єктивної, суб'єктивної; мікро-, мезо-, макроекономічної тощо. Наприклад, Ю. Павленко визначає глобалізацію як процес перетворення людства в єдину структурно-функціональну систему [2, с. 102]. М. Бункіна — як багатofакторний синергетичний процес по створенню глобальних економічних, фінансових, комунікаційних та інформаційних мереж, що пронизують весь земний простір та інтегрують цивілізацію в єдину цілісну систему [3, с. 71]. А. Філіпенко, намагаючись максимально повно охопити множинність проявів глобалізації, розглядає її як багаторівневу, ієрархічну систему, що на кожному з рівнів відображає різні грані інтеграції економічних суб'єктів:

— глобалізація на світовому рівні — це зростання економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетення їх господарських комплексів та економічних систем;

— глобалізація на рівні окремої країни характеризується відкритістю економіки, часткою зовнішньоторговельного обороту або експорту у ВВП, обсягом зарубіжних інвестиційних потоків і міжнародних платежів, та ін.;

— галузевий зріз глобалізації виразно ілюструється, по-перше, співвідношенням обсягів зустрічної внутрішньогалузевої торгівлі та світового виробництва відповідної галузі, а по-друге — коефіцієнтом спеціалізації галузі, розрахованим як співвідношення національних і міжнародних експортних квот галузі;

— глобалізація на рівні компанії залежить від того, наскільки вона диверсифікувала свої надходження та розмістила свої активи у різних країнах з метою збільшення експорту товарів і послуг, а також використання місцевих переваг (зокрема, ширшого доступу до природних ресурсів і відносно дешевої робочої сили); ступінь глобалізації компанії не в останню чергу залежить від таких показників, як розміщення на іноземних ринках надходжень від продажу активів, внутрішньофірмової торгівлі, відповідних технологічних трансфертів, використання аутсорсингу та ін. [4, с. 22—23].

Як бачимо, одностайність у визначенні сутності глобалізації відсутня. А тому цікавим буде екскурс у історію виникнення цього терміну. Найбільш поширеною на сьогоднішній день точкою зору щодо походження терміну "глобалізація" є його запровадження в науковий обіг у 1983 році американським вченим німецького походження Т. Левіттом. Тоді вченим було опубліковано статтю "Глобалізація ринків", в якій глобалізація розглядалася як процес гомогенізації людських потреб та поведінки, що сприяє створенню глобальних ринків, робить транснаціональні компанії застарілими, а діючих осіб локальних ринків — ще більш відкритими до конкуренції з боку по-справжньому глобальних корпорацій [5, с. 92].

Крім того, існують й інші точки зору. Так, Б. Федер пише, що термін "глобалізація", щоправда в іншому сенсі, використовувався ще з 1944 року, а у близькому до запропонованого Т. Левіттом значенні — з 1981 року [6]. Ж. Атталі вказує ж на ще більш раннє походження цього терміну, апелюючи до листа К. Маркса Ф. Енгельсу, написаному наприкінці 1850-х років, в якому нібито

К. Маркс пише: "Тепер світовий ринок існує насправді. З виходом Каліфорнії і Японії на світовий ринок глобалізація відбулася" [7, с. 192]. Щоправда В. Муталімов спростовує достовірність цієї цитати, наводячи її іншу версію: "Дійсне завдання буржуазного суспільства полягає у створенні світового ринку, принаймні, в загальних його рисах, і виробництва, заснованого на базисі цього ринку. Оскільки земля кругла, то, ймовірно, з колонізацією Каліфорнії і Австралії та відкриттям дверей Китаю і Японії цей процес завершено" [8, с. 295]. Не вдаючись до детального дослідження першоджерел та встановлення дійсного автора терміну "глобалізація", вважаємо за доцільне наголосити на ринковій природі первинної глобалізації як порівняно важливішому відкриттю поточного дослідження. І Т. Левітт, і Ж. Атталі і навіть К. Маркс наголошують на тому, що формування глобального ринку є основою глобалізації. А це означає, що саме ринкова логіка лежить в основі відповідного процесу і саме від ринку як деякого базового рівня існування економічної системи слід відштовхуватися в пошуку моделі організації глобальної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Навіть ілюструючи усвідомлення того, що глобальна економіка є деяким повторенням економічних систем нижчого порядку на вищому рівні агрегації економічних процесів, сучасна економічна наука зазвичай не досліджує їх взаємозв'язку, не транспонує уже існуючі моделі організації перших на глобальний рівень, не робить намагання пояснити з їх допомогою характер функціонування глобальної економіки. Тому, в поточній статті ми спробуємо заповнити цю прогалину, використавши інструментарій ринкового аналізу до системи міжнародних економічних відносин, що склалась на сучасному етапі глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи якісні особливості нового типу розвитку глобальної економіки, О. Швиданенко слідом за І. Валлерстайном виділяє в числі таких становлення техносфери як штучного середовища діяльності суб'єктів господарювання, що тяжіє до формування системи "концентричних кіл" її забезпечення, а саме: ядро утворює сукупність найрозвиненіших держав; далі йде коло країн-претендентів на швидке входження до техносфери за рівнем розвитку або важливістю виконуваних функцій; за ним — країни, що є джерелами енергоресурсів і сировини; потім — країни, нейтральні для існування і розвитку техносфери, та інші країни [9, с. 21]. При цьому різниця між ядром і периферією за загальним обсягом споживання, за якістю життя тощо є різною і з часом наростає. Якщо в 1973 році розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими країнами визначався співвідношенням 44: 1, то вже на початку ХХІ ст. цей розрив збільшився до 72: 1 [1, с. 294].

Наведену статистику Ю. Павленко коментує наступним чином. Як лідер у розробці новітніх електронних та інших технологій розвинені країни заходу сьогодні забезпечили собі майже монопольне право формування інформаційних потоків та контролю над ними. Продукуючи новітні виробничі технології, вони реалізують на світовому ринку товари найкращої якості і встигають оновити свою технологічну базу та налагодити випуск нового покоління товарів до того, як у решті країн встигнуть досягти і реалізувати ці їх стандарти [2, с. 105] та сформувати хоча б мінімальну загрозу домінуючому становищу, а по суті — ринковій владі, розвинених країн, в особі їх корпорацій, на ринках високотехнологічної продукції.

Із таблиці 1 видно, що монопольні позиції у галузі розробки високих технологій стабільно і зі значним відривом від інших (коефіцієнт структурного лідерства

Таблиця 1. Рівень країнової концентрації патентів на виробництво високотехнологічної продукції

Назва країни-лідера рейтингу високо-технологічних розробок	Частка країни в загальному обсязі патентів, заявлених до Європейського патентного офісу			
	Всього, в т.ч.	у сфері біотехнологій	у сфері інформаційних технологій	у сфері нанотехнологій
США	22,73	34,51	25,14	31,09
Німеччина	18,45	11,46	12,81	12,30
Японія	16,58	10,88	19,70	13,79
Коефіцієнт концентрації (CR₃)	57,76	56,85	57,65	57,18
Франція	6,43	6,54	6,20	8,09
Китай	4,33	2,46	6,01	3,42
Сполучене королівство Великої Британії та Північної Ірландії	4,04	4,44	3,80	4,04
Коефіцієнт граничної концентрації (MCR₃)	14,80	13,44	16,01	15,55
Коефіцієнт структурного лідерства k_{st}³	3,9	4,2	3,6	3,7

Джерело: складено автором за даними Організації економічного співробітництва і розвитку [10].

тут складає 3,9, коливаючись залежно від виду технології від 3,6 до 4,2) займають три країни: США, Німеччина, Японія. Разом вони контролюють більше половини усіх інновацій у сфері високих технологій, закріплюючи своє домінування на ринках високотехнологічної продукції у часі (рис. 1) та експлуатуючи його шляхом постійного вилучення економічної ренти.

Позиції ж периферійних країн як в рейтингу генерації нових технологій, так і в рейтингу виробництва високотехнологічної продукції залишаються слабкими. Будучи приреченими або тиражувати його вже морально застарілі виробничі зразки, одержуючи від цього мінімальний прибуток, або задовольнятися сферами, що не потребують високих технологій, зокрема сільським господарством і видобувною промисловістю, ціни на продукцію яких (за винятком нафти й газу) невисокі, ці країни отримують здебільшого лише кошти для відтворення своєї робочої сили. А в деяких регіонах (як, наприклад, в багатьох країнах тропічної та екваторіальної Африки) не йдеться навіть про забезпечення фізичного виживання певної частини населення [2, с. 105—106]. Зрештою, країни, розташовані за межами світ-системного ядра, виявляються позбавленими достатнього ресурсу для переходу від одного з концентричних кіл до іншого. Виключення складає тільки Китай, який за останні 15 років зумів збільшити випуск високотехнологічної продукції майже в 15 раз (рис. 1).

Феномен китайського прориву є багатofакторним і

потребує детального дослідження, до якого сьогодні все частіше вдаються вчені-глобалісти. Не претендуючи на вичерпність, звернемо увагу на факт автономності китайської стратегії економічного розвитку, її невідповідності неоліберальним рекомендаціям міжнародних організацій, рівень захоплення яких урядами розвинених країн та директоратами провідних транснаціональних корпорацій є, певно, не меншим, ніж рівень регуляторного захоплення органів державної влади фірмами — носіями ринкової влади. Рекомендуючи урядам країн третього світу та перехідним економікам реалізувати політику "структурної адаптації", "золотого корсета", "Вашингтонського консенсусу", "шокової терапії" з метою їхньої прискореної інтеграції у світову економіку, інституціоналізовану навколо набору уніфікованих "правил гри", вони реалізують власні інтереси та вигоди, ігноруючи можливі негативні соціально-економічні наслідки цих дій [1, с. 295]. Швидше навпаки. Підштовхуючи менш розвинені країни до ліквідації торговельних бар'єрів та зберігаючи власні на основі політики "подвійних стандартів", консервуючи економічну відсталість країн третього світу та змінюючи їхню технологічну залежність, розвинені країни забезпечують собі непропорційно великі вигоди від глобалізації, поглиблюючи поділ світу на розвинений центр та відсталу і залежну периферію [1, с. 291—292].

Якщо відштовхуватися від логіки Дж. Сакса, який стверджує, що конкуренція на глобальному ринку відбувається саме між країнами / державами / націями [12, с. 74], уявляючи глобальний ринок релевантним, а його суб'єктами замість окремих компаній є країни їх походження, то отримуємо просту модель глобальної / міжкраїнової конкуренції, в якій розвинені країни займають домінуючі позиції фірм — носіїв ринкової влади, а бідні країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою — позиції фірм конкурентно периферії. Як в моделі ринкового домінування носіїв ринкової влади виявляється достатньо потужним для спрямування розвитку ринку за траєкторією максимізації власної довгострокової ренти, так і в сучасній моделі глобальної економіки розвинені країни є достатньо потужними для укорінення такого інституціонального середовища, яке, утримуючи розрив між різними групами країн, забезпечуватиме максимізацію глобальної ренти першим за рахунок вилучення її з останніх.

Підтвердження цьому у своїй книзі "Вставай, Японію!" наводять Х. Такенака та Й. Сакураї. Вони пишуть, що володіючи

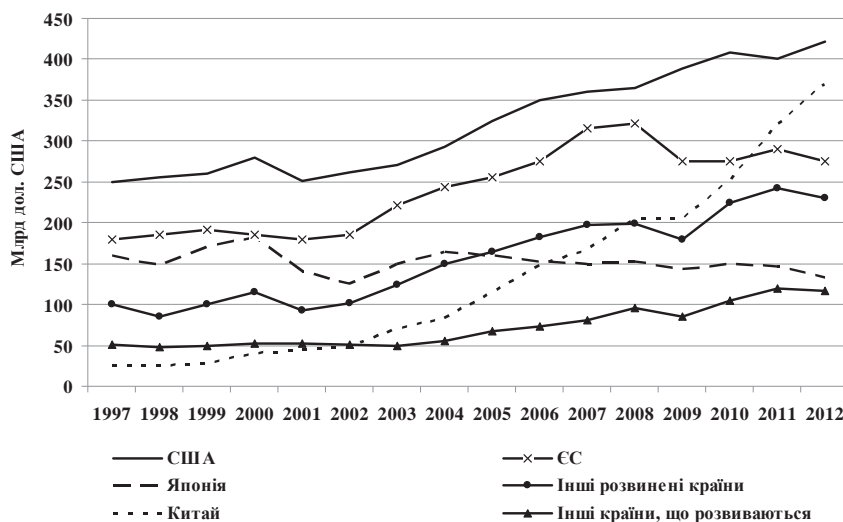

Рис. 1. Динаміка випуску високотехнологічної продукції різними країнами світу, 1997—2012 рр.

Джерело: [11].

"грубою (економічною і військовою) силою", США у ХХ ст. стали світовим гегемоном. У новому ж столітті, потребуючи вже не стільки завоювання, скільки втримання власних позицій на глобальному ринку, США дедалі більше вдається до використання так званої "м'якої сили", тобто глобальних інформаційних та інших можливостей, які дозволяють цій державі "встановлювати міжнародні правила" і "надихати світ". Прояви "м'якої сили" автори вбачають у сфері інформації (відкриваються широкі можливості пропагувати свої цінності, погляди на події у світі тощо), у сфері інтелекту (лідерами нового світу стають люди, що навчалися в американських університетах), у професійній сфері (на міжнародній арені працює значна кількість американців) [13, с. 846].

Г. Філюк при цьому наголошує на принциповій важливості того, що закріплення лідерства США та інших розвинених країн здійснюється руйнівними методами, причому руйнівними фактично для всіх країн сучасного світу. Адаже при помірному розриві між учасниками конкуренції остання стимулює слабших до всебічної активізації зусиль і, врешті-решт, досить ефективно сприяє прогресові. Саме тому вона вважається благом не тільки в економічній теорії, але й у повсякденному житті. У сучасних же міжнародних відносинах спостерігається інша ситуація: розрив між домінуючими країнами і країнами конкурентної периферії є надзвичайно великим. За таких умов "краватка перетворюється на зашморг": з точки зору сприяння розвитку країн, що у своєму розвитку відстають від розвинутих країн, неухильне загострення і глобалізація конкуренції перетворюють її на власну ж протилежність [12, с. 77]. "Конкуренція із змагання, що сприяє взаємному розвитку, перетворюється на придушення, яке веде до деградації обох сторін, і обертається небаченим в історії людства монополізмом. Змітаючи всі національні бар'єри, вона не стільки змушує явно слабші економіки напружувати сили для плідного пошуку і якнайшвидшого використання прихованих ресурсів, скільки, подібно до будь-якого, нічим не обмеженого монополізму, позбавляє їх самої можливості уже не розвитку, а навіть простого існування. Сильних вона робить ще сильнішими, а слабким не залишає шансів для виживання" [14].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що сучасна модифікація глобальної економіки зі значною мірою подібності повторює основні принципи організації недосконало конкурентного ринку асиметричної олігополії, відомі під назвою "ринкове домінування". А це породжує розуміння її подальшого розвитку та пов'язаних із ним ризиків. Адаже ринковий провал у вигляді монополізму прийнято долати втручанням держави, тоді як ефективних наддержавних регуляторів, здатних подолати дію цього ринкового провалу на рівні глобальної економіки наразі немає, хоча потреба в них уже назріла. Саме вона детермінуватиме найближчі дослідження на стику глобалістики і економіки.

Література:

1. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. — К.: Знання, 2008. — 431 с.
2. Павленко Ю. Глобалізація та цивілізаційні зрушення сьогодення / Ю. Павленко // Міжнародна економічна політика. — 2005 — Вип. 2. — С. 102—118
3. Бункина М.К. Национальная экономика / М.К. Бункина. — М.: Дело, 2007. — 272 с.
4. Філіпенко А.С. Глобальні реформи економічного розвитку: історія та сучасність / А.С. Філіпенко. — К.: Знання, 2007. — 670 с.
5. Levitt T. The globalization of markets / T. Levitt // Harvard Business Review. — 1983. — № 3. — Р. 92—102.
6. Feder B.J. Theodore Levitt, 81, Who coined the term "Globalization", Is Dead / B.J. Feder // New York Times. — 6 July, 2006. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://www.nytimes.com/2006/07/06/business/06levitt.html?_r=0

7. Аттали Ж. Карл Маркс: Мировой дух / Ж. Аттали. — М.: Молодая гвардия, 2008. — 406 с.
8. Маркс К. Сочинения / К. Маркс и Ф. Энгельс. — Изд. 2. — В 50 т. — Т. 29. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1962. — 768 с.
9. Швиданенко О. Новітня парадигма глобалізації: світоцілісність чи альтернативи розвитку? / О. Швиданенко // Міжнародна економічна політика. — Вип. 3. — Т. 3. — К.: КНЕУ. — 2006. — С. 5—29.
10. Офіційний веб-сайт Статистичної служби Організації економічного співробітництва і розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stats.oecd.org/>
11. Science and Engineering Indicators 2014: A broad base of quantitative information on the U.S. and international science and engineering enterprise / National Science Board. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nsf.gov/statistics/seind14/>
12. Філюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. / Г.М. Філюк — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 404 с.
13. Ольсевич Ю.Я. Мировая экономическая мысль: сквозь призму веков / отв. ред. Ю.Я. Ольсевич. — В 5 т. — Т. 4. — М.: Мысль, 2004. — 942 с.
14. Глобальная конкуренция: битва наощупь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.imperativ.narod.ru/del/del-1-1-3-1.html

References:

1. Hrazhev's'ka, N.I. (2008), Ekonomichni systemy epokhy global'nykh zmin [The Economic Systems in the Era of Global Changes], Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Pavlenko, Yu. (2005), "Globalization and Modern Civilizational Shifts", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 2, pp. 102—118.
3. Bunkina, M.K. (2007), Nacional'naja jekonomika [National Economy], Delo, Moscow, Russia.
4. Filipenko, A.S. (2007), Hlobal'ni reformy ekonomichnoho rozvytku : istoriia ta suchasnist' [Global Reforms of Economic Development: history and nowadays], Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Levitt, T. (1983), "The globalization of markets", Harvard Business Review, Vol. 3, pp. 92—102.
6. Feder, B.J. (2006), "Theodore Levitt, 81, Who coined the term 'Globalization', Is Dead", New York Times, [Online], 6 July, available at: http://www.nytimes.com/2006/07/06/business/06levitt.html?_r=0 (Accessed 9 Feb. 2015).
7. Attali, Zh. (2006), Karl Marks: Mirovoj duh [Karl Marx: The World Spirit], Molodaja gvardija, Moscow, Russia.
8. Marx, K. and Engels, F. (1962), Sochinenija [The Works], 2-nd ed., In 50 vol., Vol. 29, Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moscow, Russia.
9. Shvydanenko, O. (2006), "New Paradigm of Globalization: World Entirety or the Alternatives of Development?", Mizhnarodna ekonomichna polityka, Vol. 3, no. 3, pp. 5—29.
10. Official Website of OECD Statistics (2015), available at: <http://stats.oecd.org/> (Accessed 29 May, 2015)
11. National Science Foundation (2015), "Science and Engineering Indicators 2014 : A broad base of quantitative information on the U.S. and international science and engineering enterprise, National Science Board", available at : <http://www.nsf.gov/statistics/seind14/> (Accessed 28 May, 2015).
12. Fyliuk, H.M. (2009), Konkurentsiia i monopoliia v epokhu hlobalizatsii [Competition and Monopoly in the Era of Globalization], Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraine.
13. Ol'sevich, Ju.Ja. (2004), Mirovaja jekonomicheskaja mysl': skvoz' prizmu vekov [World Economic Thoughts: through the prism of ages], Mysl', Moscow, Russia.
14. Imperativ (2015), "The Global Competition: Group Fight", available at: <http://www.imperativ.narod.ru/del/del-1-1-3-1.html> (Accessed 9 Feb. 2015).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2015 р.